

# Brott och straff – vad fungerar?

De senaste åren har den nationella politiska debatten dominerats av problemen med en viss typ av brottslighet, särskilt skjutningar och sprängningar, ofta med koppling till gäng och utanförskapsområden. Partier har försökt överträffa varandra i krav om strängare straff och utökade resurser till kriminalväsendet, särskilt polisen. Tydliga framgångar har dock ännu, åtminstone på nationell nivå, uteblivit.

Debatten om brott, straff och förebyggande åtgärder förs ofta i juridiska eller moraliska termer. Men det samhällsekonomiska perspektivet är minst lika viktigt. En hög brottslighet innebär stora samhällskostnader i termer av förlorad arbetsinkomst och ökade resurser till polis och rättsväsende. Det individuella lidandet hos brottsoffer är givetvis omfattande, såväl som de övergripande sociala kostnaderna med en ständigt närvarande brottslighet i samhället i stort och kanske framför allt i vissa särskilt drabbade områden.

Med ett nationalekonomiskt synsätt hamnar ”produktionsfunktionen” i centrum. Det handlar då om att identifiera olika typer av *input* (t ex straffrätt och förebyggande åtgärder) och fastställa hur dessa påverkar *output* (brott och brottslighet). När vi fått kunskap om dessa samband är nästa fråga hur resursfördelningen ska göras. Vilka av insatserna är samhällsekonomiskt effektiva vid en avvägning mellan deras kostnader och nyttan som uppnås?

Problemet är att det länge framstått som oklart om det alls finns några samband mellan *input* och *output*. Forskningens främsta slutsats tycktes länge vara att ”ingenting fungerar”. Fler poliser förhindrar inte brott, längre strafftider minskar inte brottslighet och de flesta behandlingsåtgärder som syftar till att förhindra återfall i brottslighet saknar effekt. Detta har haft stor betydelse för utformningen av politiken. Exempelvis har detta angivits vara ett viktigt skäl till 1989 års ändringar i Brottsbalken som innebar att straff inte längre motiverades av dess brottsförebyggande effekter, utan av den brottsliga handlingens straffvärde.

I dag finns en större optimism och forskningen är mer inriktad på att identifiera vad som faktiskt fungerar. Bilden av vad som fungerar är dock inte helt tydlig. På flera områden är skälet avsaknaden av experiment, dvs randomiserade kontrollerade försök. År 2010 påpekade Sarnecki (2010) att det i Sverige inte är möjligt att bedöma i vilken utsträckning variationer i brottslighet beror på polisiära insatser. Han konstaterade att behovet är stort av systematiska utvärderingar av polisens brottsförebyggande och brottsupplärande insatser och att experimentella försök bör genomföras

och studeras innan insatser skalas upp. Nio år senare var hans slutsats att stora delar av polisverksamheten fortfarande lider brist på utvärderingar (Sarnecki 2019).

Men de experiment som Sarnecki efterfrågade kan vara resurs- och tidskrävande och är inte alltid genomförbara av juridiska eller etiska skäl. Som nyligen framhållits av Hägglund och Johansson (2021) har dock experimentets särställning utmanats på senare tid. I takt med den ökade tillgången på data och den metodologiska utvecklingen inom framför allt nationalekonomi har kvasiexperiment, som använder observationsdata från exempelvis offentliga register, vuxit fram som ett många gånger bättre alternativ.

Detta temanummer av *Ekonomisk Debatt* presenterar vad internationell och svensk forskning som använder sådan metodik och/eller registerdata nu kan lära oss om samband mellan brott, straff och förebyggande åtgärder såsom exempelvis hälso- och sjukvård. Hur påverkas brottslighet och återfall i brottslighet av straffens stränghet? Hur varierar denna effekt mellan olika typer av individer eller av hur lång tid som går mellan brott och straff? Vilka effekter har ungdomstjänst? Påverkas domstolarnas bedömning i skuldfrågan av straffens stränghet? Kan bättre hälso- och sjukvård i och utanför fängelserna minska brottsligheten? Var och när skjuts det? Hur påverkas brottsligheten av polisens insatser mot gäng?

En sammanfattande slutsats är att denna forskning redan gjort betydande framsteg när det gäller att förstå vad som fungerar eller inte fungerar. Men en annan viktig aspekt som behöver uppmärksammas är hur samhälls-ekonomiska analyser kan utgöra underlag för beslutsfattande om brottsförebyggande insatser. I ett regeringsuppdrag konstaterade BRÅ (2017) att Sverige saknar bredare uppskattningar av sociala kostnader som följer av brottslighet. Sådana uppskattningar används sedan länge i anglosaxiska länder och har nyligen även tagits fram i Tyskland, Norge och Danmark. I USA finns även, med stöd av dess justitiedepartement, en särskild kunskapsbank för rättspolitiska nyttokostnadsanalyser (*cbkb.org*). BRÅ betonade att det vore önskvärt med mer standardiserade och tillförlitliga metoder för att göra uppskattningar för svenska förhållanden men det har ännu inte tagits initiativ för att ta fram några sådana.

*Lars Hultkrantz och Lovisa Persson*

## REFERENSER

BRÅ (2017), "Kostnader för brott – en litteraturoversikt över metoder, resultat och utmaningar i forskningen om kostnader för brott", Brottsförebyggande rådet, BRÅ Rapport 2017:8, Stockholm.

Hägglund, P och P Johansson (2021), "Upp till bevis – en ESO-rapport om experiment som underlag för politik", ESO-rapport 2021:4.

Sarnecki, J (2010), "Polisens prestationer – en ESO-rapport om resultat-styrning och effektivitet", ESO-rapport 2010:3.

Sarnecki, J (2019), "Stöta på patrull – en ESO-rapport om polisens problemorienterade arbete", ESO-rapport 2019:6.